

Shahlo HALIMOVA,
Alfraganus University nodavlat oliy ta'lim tashkiloti o'qituvchisi
E-mail:shahlohalimova41@gmail.com
(91)3127390

ToshDO'TAU f.f.d., dotsenti.M.X.Abdulxayrov taqrizi asosida

THE ROOT OF THE NUMBER SEVEN IN THE EPIC "MANTIQ UT-TAIR" AND "LISON UT-TAIR"

Annotation

This article examines the content, essence and mysticism of the seven numbers presented in the epic of Sheikh Fariduddin Attar "Mantiq ut-Tair" and "Lison ut-Tair" by Hazrat Navoi. Numbers are symbolic in Uzbek classical poetry. As meaning is gained, a separate analysis of these symbolic figures in the artistic epic serves as an important key in reflecting the mystical and mystical content.

Key words: magic numbers, isolation, tawhid, hudhud, seven, valley, mysticism.

КОРЕНЬ ЦИФРЫ СЕМЬ В ЭПОСЕ «МАНТИК УТ-ТАИР» И «ЛИСОН УТ-ТАИР»

Аннотация

В данной статье рассматриваются содержание, сущность и мистика семи чисел, представленных в эпосе шейха Фаридууддина Атгара «Мантик ут-Тайр» и «Лисон ут-Тайр» Хазрата Навои. Числа символичны в узбекской классической поэзии. По мере обретения смысла отдельный анализ этих символических фигур в художественном эпосе служит важным ключом в отражении мистического и мистического содержания.

Ключевые слова: магические числа, изоляция, таухид, худхуд, семерка, долина, мистика.

"MANTIQ UT-TAYR" VA "LISON UT-TAYR" DOSTONIDA YETTI RAQAMI ILDIZI

Annotatsiya

Ushbu maqolada Shayx Fariduddin Attorning "Mantiq ut-tayr" va Hazrat Navoiyning "Lison ut-tayr" dostonlarida keltirilgan yetti sonining mazmun, mohiyatini hamda tasavvuf bilan bog'liq o'rinlarini muhokama qilamiz. O'zbek mumtoz she'riyatida raqamlar ramziy ma'no kasb etganidek, badiiy dostonlarda ham bu ishoraviy raqamlar alohida tahlil etilishi irfoniy hamda tasavvufiy mazmunlarni aks ettirishda muhim kalit vazifasini o'taydi.

Kalit so'zlar: sehrli raqamlar, istig'no, tavhid, hudhud, yetti, vodi, tasavvuf.

Kirish. Sharq mumtoz adabiyoti mazmun va shakl, poetik tasvir yo'li, vosita, obrazlar olami e'tibori bilan o'zgachadir. Uzoq yillik tarixga ega bo'lgan turkiy adabiyotimiz namunalari tahlil va tadqiq qilish, ularning ramziy va majoziy haqiqatlariga duch keladi. Folklor asarlar, mumtoz adabiyot va keyingi davrda vujudga kelgan asarlarda raqamlar alohida o'rin egallaydi. Sharq adabiyotida uchraydigan raqamlar aniq son qiymatini emas, aksariyat hollarda ramziy-ilohiy, falsafiy-dunyoviy mazmuni kasb etgan. Raqamlarni mohirona qo'llash ijodkordan din, mifologiya, falsafa, tarix, tasavvuf kabilarga doir bilimlarni talab qiladi. Adabiyotda raqamlar turli qadimiy e'tiqodlar bilan bog'liq ravishda ramziy ma'no ifodalaydi. Filologiya fanlari doktori M.Jo'rayevning fikricha, folklorida, marosim va udumlarda qo'llanuvchi raqamlar ikkiga ajratilgan:

1. "Sehrli" raqamlar

2. An'anaviy raqamlar

Turli mamlakatlarda raqamlar turlicha ma'no kasb etgan. Raqamlarning ilohiylashtirilishi olamning paydo bo'lishi, osmon jismlari, koinot, yer va uning tuzilishi, tog'lar, okeanlarning yaratilishi haqidagi diniy tasavvurlar bilan bog'liq.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Sharq ijodkorlari poetik ma'no va mantiq talablariga asoslanib raqamlarga murojaat qilganda, bevosita u yoki bu raqam chegarasida an'anaviylashgan haqiqatni ham inobatga olganlar. Mazkur g'oya "Qushnoma" turkumidagi "Mantiq ut-tayr" va "Lison ut-tayr" dostonlarida uchraydigan yetti raqamida ham ikkilamchi ma'no kasb etgan. Ma'lumki tasavvufda maqomotlar va ilmi qol, ilmi hol bosqichlari mavjud. Ilmi holning ham tasnifi ta'rifi keltirilgan bosqichlari yettita:

1. Qurb

2. Muhabbat

3. Shavq

4. Uns

5. Mujohida

6. Mushohida

7. Mukoshifa

Alisher Navoiyning "Lison ut-tayr" dostonidagi voqealar davomida Hudhud asl manziliga yetish uchun yetti vodiyni bosib o'tish kerakligini aytadi. Dostonda qushlar bosib o'tishi mumkin bo'lgan ushbu vodiylar:

1. Talab

2. Ishq

3. Ma'rifat

4. Istig'no

5. Tavhid

6. Hayrat

7. Faqr-u fano vodiylari tasavvuf yo'liga kirgan solik riyozat chekib bosib o'tishi kerak bo'lgan tariqat maqomining yetti bosqichidir. Tasavvufda ruhiy kamolot darajalari maqom, manzil, hol, martaba nomlari bilan tasnif etish mavjud. Ansoniy "Manzil as-soyirin" kitobida Haqqa yetishish manzilini 1000 manzil deb belgilagan bo'lsa, Hakim Termiziy Maqosid as-solikin illalloh" kitobida tariqat va suluk bosqichlari "yeti 'aqaba" (tog' yo'li) iborasi bilan ifodalab, har bir 'aqaba –tavba zuhd...ga alohida ta'rif beradi. Termiziydagi yeti 'aqaba bilan Attordagi yetti vodiyning tartibi va tasnifi bir-biridan farq qiladi. Shu nuqtayi nazardan, Farididdin Attor yetti vodi, nazariyasining ijodkori deyish mumkin. Ibn Sinoning "Tayr qissasi"da qushlar ovchidan qochib, sakkiz tog'ni oshib o'tadilar. G'azzoliy qissasida esa qushlar uchib o'tgan tog'lar vodi, nomi bilan o'zgartirilgan. Lekin

ularda sanoq mavjud emas. Attorda esa tartib aniq va har bir vodiyning o'z nomi bor. Navoiy "Lison ut-tayr"da vodiylar nomlari va ularning tasnifini o'zgartirmaydi. Lekin ularni muallif emas qushlarning savollariga javob tariqasida Hudhud ta'riflaydi[1].

Tadqiqot metodologiyasi. "Mantiq ut-tayr" dostonida yetti qatnashgan jumla va voqealarga duch kelish mumkin. Alloh taoloning madhi bobida olti kunda yetti yulduz- sayyorani vujudga keltirgani tasvirlangan. Hazrati Rasul Sallallohu alayhi vassallam na'tida: " U talab bilan o'z-o'zining atrofida yetti marta aylandi va shu tufayli yetti osmon pargori(sirkuli) paydo bo'ldi[2]."

Taassub tanqidi qismida Umar roziyallohu anhu haqida ta'rif berilganda, adolatli va kamtar xalifaning ovqati yetti luqma miqdorida bo'lib, sirka va tuzdan iboratligi aytilgan.

To'rtinchi maqolada Hudhudning bulbulga aytgan hikoyasida bir go'zal malika va gado voqeasi aks etgan. Malikaga oshiq bo'lgan gado yetti yil uning eshigida itlar bilan barobar yashab unga muhtalo bo'lganligi tasvirlangan.

Dostonda keltirilgan "Robiya Adaviya va uning haji" hikoyasida ham yetti sonini uchratamiz. Unda Robiya Adaviya yetti yil mobaynida muqaddas Ka'ba yo'lida sudralib yonboshlab yo'l bosganini ta'kidlaydi.

Sulton Mahmud va Gulxaniy Rindga mehmon bo'lishi hikoyasi haqida gapirar ekanmiz, podshoh Gulxaniyning cho'g' xonasiga yetti marta mehmon bo'lib u yerda qotgan non bilan mehmon qilinganiga guvoh bo'lamiz. Ammo Gulxaniy shohlik boyligi talab qilish o'rni ulardan voz kechib podshohning mehmonligi U uchun kata baxtligini aytdi. Alloh ishq U uchun yetariliginu uqtiradi. Istig'no vodiysi ta'rifida yetti yulduz, yetti do'zax, yetti daryo kabilarga duch kelish mumkin. Abul Hasan Nuriy haqidagi hikoyada ham katta nahang va yetti daryo haqidagi ta'riflar mavjud.

Tahlil va natijalar. "Lison ut-tayr" dostonida Ibrohim Adham, balxlik shayx, haq yo'lida din murshidi bo'lib, sadoqatli oshiq pokiza insonligi ta'riflangan. Mashhur shayx haq yo'lida safar qilib, Nishopurda yetti yil bir tog'ni o'ziga makon qilgan. U yerda tunlari ibodatda, kunduzi esa ro'zada kun kechirgan[3].

"Mantiq ut-tayr" da va "Lison ut-tayr" dostonida yetti soni bilan bog'liq bo'lgan "yetti ko'k", "yetti osmon", "yetti falak" "yetti qavat" "yetti do'zax" jummalari ko'p bora takrorlanganiga guvoh bo'lamiz. Buning asosi esa muqaddas Qur'oni karimga borib taqaladi.

"Qur'onning onasi" bo'lmish, sura'larning avvaliga o'rin berilgan "Fotiha" ya'ni "ochuvchi" surasiga to'xtalishimiz joiz. Chunki, mazkur sura yetti oyatdan iborat va bejizga muqaddas kitobimiz "Fotiha" bilan boshlanmagan. Mazkur sura'ga "Sab'ul-masoniy" ya'ni ikki bor nozil qilingan yetti oyat deb ham nom berilgan. Shu yetti oyatni sharhlash uchun mufasssirlar bir necha jildlik asarlar yaratishgan.

Qur'oni karimning "Baqara" sura'si 29-oyatida: "U shunday zotki, sizlar uchun Yerdagi barcha narsalarni yaratdi. So'ngra samo sari "turdi-da", uni yetti osmondan iborat qilib qo'ydi..." ,-deyilgan. "Fussilat" sura'si 12-oyatida: "Bas, ikki kunda yetti osmonni barpo qildi va har bir osmonga (unga buyurilgan) ishni vazifani vahiy qildi..." ,-deya yana bir bor ta'kidlangan. "Nuh", "Naba" ("Tepalaringizda yetti qavat mustahkam osmonni barpo qildik")[4], "Mulk", "Al-Isro" suralarida osmon-u falakning yetti qavatligi aytilganiga guvoh bo'lish mumkin. "Taloq" surasining 12-oyatida nafaqat osmonning yetti qavatligi, balki yerning miqdori ham yettitaligi aytilgan: "Alloh yetti osmonni va Yerdan ham o'shancha miqdorni (yetti qavatni) yaratgan zotdir".

"Yusuf" sura'sining 43-,46-, 47-,48- oyatlarida podshoh tushi va uning ta'biri keltirilgan yetti soni uchraydi. Shu o'rinda Yusuf alayhissalomning zindonda yetti yil bandi bo'lganining aytish ham joizdir. "...Men tushimda yettita ozg'in sigirni yettita semiz sigirni yeyayotganini va yettita yashil boshq bilan birga qurigan boshqolarni ko'rdim..."[5] "... Odatlaring bo'yicha yetti yil ziroat qilavering..." ,-kabi yil va sanoqlar tush bilan bog'liq holda keltirilgan.

"Qushnoma"larda uchraydigan "Yeti do'zax" esa asosi Hijr surasining 44-oyatida aks etgan. "...Uning yetti darvozasi bo'lib, har bir darvoza uchun ularning bir to'dasi taqsimlangan"[6] ,-deb jahannam, do'zaxning yetti qavati nazarda tutilgan.

"Mu'minun" sura'si 17-oyatida yetti farishtalar yo'li tasvirlanadi: "Darvoqe, Biz ustingizda yetti yo'lni (yetti qavat osmonni) yaratdik. Biz yaratuvchilikdan g'ofil bo'lmadik".

Xulosa va takliflar. Muxtasar qilib aytganda, mazkur dostonlarning zamirida Qur'oni karim, tasavvufda bo'lgan raqamga ishoralar, asoslar bor. Dostondagi Hudhud pir timsoli, qushlar esa solik muridlar timsolidir. Yetti vodiylar esa solik ruhning yetti xil tovlanuvchi manzarasi, Ilohga vosil bo'lish bosqichlari, ma'rifat zinalarini bildirib keladi. Yetti raqami tasavvufda muhim ahamiyat kasb etgan bo'lsa, qushnoma dostonlarda ham mazkur vazifani bajargan va ilohiylikni ifodalashga xizmat qilgan.

ADABIYOTLAR

1. Shuhrat Sirojiddinov, Dilnavoz Yusupova, Olimjon Davlatov. Navoiyshunoslik[матн] Q.1:darslik/Sh.Sirojiddinov [va boshq.].-Тошкент: «TAMADDUN», 2018, 184b
2. Farididdin Attor. Mantiq ut-tayr (nasriy bayoni).-www.ziyouz.com kutubxonasi.15-b.
3. Alisher Navoiy. Lison ut-tayr(nasriy bayoni).-T.:G'G'ulom nomidagi NMIU,2005, 64-b
4. Qur'oni karim ma'nolar tarjimasini. Tarjimon: Abdulaziz Mansur., Toshkent.: 2021-y.428-b.
5. Qur'oni karim ma'nolar tarjimasini. Tarjimon: Abdulaziz Mansur., Toshkent.: 2021-y. 149b
6. Qur'oni karim ma'nolar tarjimasini. Tarjimon: Abdulaziz Mansur., Toshkent.: 2021-y. 165-b